

Nakouknout do světa šamanů? V Moravském zemském muzeu se o to pokusili...

V Brně 9. 8. 2022

Antropoložka Eva Vaníčková a sochař Ondřej Bílek z Laboratoře antropologické rekonstrukce Moravského zemského muzea tentokrát přicházejí s figurální rekonstrukcí šamana ze známého paleolitického hrobu z Francouzské ulice. Ta se stane hyperrealistickým doplňkem připravované výstavy „Nejstarší šperky a ozdoby těla“ v Pavilonu Anthropos. Svět šamanů je naplněn tajuplnými vitálními silami, duchy a dušemi, s nimiž je v zájmu společenství záhodno vyjednávat. Muž pohřbený před 26 000 lety na Francouzské ulici v Brně byl pravděpodobně jeho součástí.

Na počátku 80. let 19. století se brněnská radnice rozhodla zlepšit stav městských kanalizací. Žádný z radních tehdy jistě netušil, že více než do historie městských stok se toto rozhodnutí zapíše do dějin archeologie a vědy o pravěkém náboženství – paleoreligionistiky. V září roku 1891 narazili dělníci v místě dnešní křižovatky ulic Francouzské a Přadlácké na shluk velkých zvířecích kostí, doprovázených několika neobvyklými předměty a svůj nález neopomněli ohlásit profesoru brněnské německé techniky Alexandru Makowskému, který se paleontologickému výzkumu brněnských spraší věnoval již řadu let. „O vlastním uložení kostry a hrobové výbavy víme poměrně málo, protože značná část inventáře byla zachráněna dělníky z výkopu: kosti a zuby nosorožce, dlouhé mamutí kly a červeně zbarvené menší kosti, mezi nimiž spočívalo několik kostěných a kamenných destiček. Většina těchto předmětů našla dočasné přístřeší ve stavebním domku,“ začíná vyprávět doc. Martin Oliva z Archeologického ústavu MZM. Makowsky nechal později vyhloubit jámu o celkové ploše 8m², aby průzkum místa mohl pokračovat. V červeně probarvené spraši, v hloubce čtyři a půl metru narazil na metr dlouhý kel, pod nímž ležela celá mamutí lopatka a těsně vedle ní lidská lebka. Ta byla původně celá, ale obličejovou část jí nedopatřením rozšlápl jeden z dělníků. Při lebce ležely další lidské kosti, rovněž červeně zbarvené. Barvivo obsahovala i spraš v okolí lebky, z níž Makowsky vysbíral stovky schránek třetihorních kelnatek. Dále se tu nacházelo větší množství žeber nosorožce, malé křehké destičky a rozpadlý kus mamutoviny, který se podařilo slepit do podoby mužské plastiky. Mužský idol v podobě loutky je dosud jedinou lidskou soškou z paleolitického hrobu a jeho sestava z několika částí postrádá v evropském paleolitu analogie. „Antropomorfní figurky, jsou-li v držení šamana, mohou představovat duchy předků. Jindy do nich šamani chytají duchy nemocí nebo duše lidí i zvířat, takže se stávají rekvizitami různých ceremonií. Ze základních šamanských potřeb chybí v hrobu z Francouzské ulice pouze buben. Jeho pomocí se šaman dostává do transu, přenáší se do jiných světů a komunikuje s duchy. Bubny jsou ovšem vyrobeny ze dřeva a kůže a nemohly se tak dochovat. Paličce na buben však zcela odpovídá kus sobího parohu s ohlazenou růžicí,“ vysvětluje Martin Oliva. „Nepochybně to však byl jedinec se zvláštním postavením ve společnosti,“ dodává.

Antropologické pozůstatky i hrobový inventář se vždy těšily značné pozornosti našich i zahraničních badatelů.

Muž z hrobu Brno 2, jak byl archeologický nález šamana pojmenován, byl robustní a silný. Na dlouholebé mozkovně zaujmou výrazné nadočnicové oblouky, oddělené zřetelnou prohlubní od nízkého čela. Hrbolek (osteom) na šípovém švu snad mohl být důsledkem zranění, stejně jako jamka v pravé části čelní kosti. Na levé polovině dolní čelisti se nacházejí stopy po drobné cystě a všechny zuby mají značně opotřebenou kousací plochu. Vnitřek lebky jeví značně starobylou žilní strukturu, analogicky blízkou neandertálcům. Nejdůležitější patologické změny se však nacházejí na zlomcích dlouhých kostí. Na obou zlomcích stehenních kostí a na fragmentu loketní a pažní kosti lze pozorovat zřetelné stopy dlouhodobého zánětu. Vzhledem k tomu, že patologické změny postihly kosti z různých částí těla, šlo o celkové onemocnění infekčního nebo metabolického původu a to vylučuje, že by šlo třeba o zranění. Nemoc byla chronická a muž musel po delší dobu trpět značnými bolestmi, což se bezpochyby projevilo

i v jeho duševním stavu. To je zajisté důležitou okolností spojující pohřbeného muže se šamanismem. Fyzické i psychické překonávání bolestivých stavů, pramenících z nemoci, často může vést mladého člověka na dráhu šamana.

Dvojice Vaníčková-Bílek vytvořila již celou řadu antropologických rekonstrukcí. Od dřívějších rekonstrukcí se tato nejnovější liší tím, že z lebky byla k dispozici jen lebeční klenba a drobné fragmenty obličeje, což je ovšem kompenzováno unikátní archeologickou výbavou a celkovou jedinečností a atraktivitou nálezu.

V současné době je velice populární na základě genetických analýz sledovat fenotypové vlastnosti jedinců. „Nejnovější genetické studie poukazují, že lidé v období gravettienu měli tmavou barvu kůže, vědecké poznatky tak mění zažitě stereotypy o podobě našich dávných předků. A také je to pádným argumentem proti hlasatelům výlučnosti „bílé rasy“,“ zdůrazňuje Eva Vaníčková.

„A právě to naše rekonstrukce odráží. Obličej, jehož kostra se téměř nedochovala, jsme zastřeli provázky s ozdobami z třetihorních dentálií,“ dodává Vaníčková. A pokračuje „pokrývky hlavy jsou pro sibiřské šamany totiž typické, asi jim pomáhají navodit stav transu, stejně jako bubnování, alkohol, houby, či dým. Se sibiřskými šamany pojí rekonstruovaného muže i kotouče. Ten větší, dávno ztracený jsme vyrobili podle dochovaných údajů. Na třásně před obličejem jsme umístili řadu z nalezených dentálií, další přišly na pokrývku hlavy a na klouby, což je doloženo jak etnologicky, tak archeologicky.“

„Samozřejmě, jedinec z nynější Francouzské ulice nemusel vypadat právě takto, ale jistě vypadal ,tak nějak‘. Kdybychom chtěli být zcela přesní, nikdy bychom pravěk ničím neoživilí a ten by zůstal jen mrtvým výčtem nesrozumitelných fragmentů,“ končí Vaníčková své vyprávění.

Šamanova loutka je jedním z nejvýznamnějších exponátů Moravského zemského muzea. V roce 2021 byla na budově Střední školy umění a designu na rohu ulic Francouzské a Přadlácké umístěna pamětní deska připomínající význam tohoto archeologického nálezu. Její autorkou je sochařka Irena Armutidisová.

Autorem fotografií rekonstrukce šamana je Jan Cága.

Tiskový a PR servis MZM:

RNDr. Barbora Onderková bonderkova@mzm.cz; tel. 602 812 682

Mgr. Eva Vaníčková, evanickova@mzm.cz, tel. 777 940 495